

Маріон Котійяр у фільмі «Крижана вежа».

стоїть за кулісами, аж поки врешті-решт не опиниться на самому знімальному майданчику. Так героїня (а з нею і погляд глядача) пересувається потихеньку в центр «кулі», до ключової її постаті – «снігової королеви».

Будь-який фільм містить момент вуаеристичного задоволення (ми «підглядаємо» за героями), але в «кіно про кіно» він оприявнюється уповні: адже ми прагнемо розкрити таємниці світу, саме завдання якого – творити для нас ілюзію. Фокальною персонажкою для нас тут виступає підлітка Жанна, котра ніби втілює наївне зачудування світом кіно, або ж казки, або ж мистецтва в цілому. Але біда вуаериста в тому, що він бачить лише у межах своєї шпарини, домальовуючи у власній уяві те, що лишається за її вузькими рамками. Реальність може виявитись геть іншою, і в підсумку Жанна опиняється «всередині снігової кулі» лише для того, щоб втратити свої ілюзії... та знову йти світ за очі. Скляна куля розбивається – а всередині, окрім штучного снігу і втомленої від власної загадковості штучної королеви, виявляється лише порожнеча. Фінал більше ніж передбачуваний і тим розчаровує. Творці фільму мовби кинули всі сили на створення казкової атмосфери, а от на виписання власне оповіді, співмірної їй за глибиною, «дихання» вже не вистачило. Не те щоб стрічці бракувало сенсів – вона небагатослівна, але підкреслено багатозначна – проте глядач не матиме впевненості, закладені ці сенси авторами, а чи ж привнесені ним самим. Тут напрошується чергова метафора: коштовна скринька, яку ти сам маєш заповнити відповідно до своїх знань і вподобань.

Попри недорозкритість і недосказаність, «Кришталева вежа» надовго лишає присмак – присмак снігу й гіркоти. Це дуже «зимова» історія, сповнена холоду й самотності, але разом з тим і крихкої чарівності. Як магічне дзеркало в андерсенівській казці, вона лишає свої «скалки» в оці й серці глядача, змінюючи бодай на якийсь час його оптику. Але, на відміну від дзеркала у «Сніговій королеві», ці «скалки» показують світ не в його потворності, а навпаки, у його ніжній і плинній красі.

Добрими намірами

Олександр Саква

«Лицар аристократизму духу»

Сценарист і режисер Олександр Панков-Мороховець
Оператор і художник Володимир Співаковський
Продюсери – Володимир Співаковський, Олександр Панков-Мороховець
Студія «Гільдія Брендів»
Прем'єра 30 квітня 2025

*Секрет бути нудним полягає в
умінні розповідати все без остачі.
Майже Оскар Вайлд*

В столичному Будинку кіно показали документальну стрічку «Лицар аристократизму духу» про життя і творчість народного артиста України, засновника й незмінного лідера майстерні театрального мистецтва «Сузір'я» Олексія Кужельного. Фільм, виконаний в стилістиці життя, сповнений поваги й захоплення знаним митцем, однак чим далі, тим менше влаштовує те, що пропонує екран. А чому так сталося, є сенс з'ясувати.

Почнемо з назви. «Лицар аристократизму духу». Повний набір з царин агіографії! Та назва зводить настільки різнорідні й самодостатні поняття, що цим нагромадженням значень сприйняття нищиться самохіть. Стилістична незграбність і семантична невідповідність частин речення стриножить уяву, бо замість ясного, живого образу маємо довгу абстракцію, позбавлену емоційного осердя. Це вам не «Поводир» чи «ТойХтоПройшовКрізьВогонь»! А назва ж – код, що має нести метафору чи принаймні «зерно», з якого проростає зміст. У нас же – громіздкість і штучність, що блокує контакт із глядачем. Це прикро. А ще, на жаль, архаїка, що всякчас дається взнаки в структурі й стилістиці стрічки. Бо й справді!

Прикметою фільму є безмір світлин. Здавалося б – що поганого? Та лихо не в їх надлишку, а в способі використання. Вони пливають перед очима як повільні, улягаючи, як і стрічка в цілому, єдиному принципу – хронології. Всі фото рівнозначні, всі – ілюстративні, а отже, прохідні. Найменшого «ключика» до розкриття особистості Олексія Кужельного вони не містять, та й спроб таких не виявляють. Як кепкував з такого способу виробництва сатирик: автор спочатку збирає велосипед, а вже потім починає боротися за його якість. Для мистецького твору це вирок: немає деспотизму внутрішньої ідеї – розпадається форма, відсутній чіткий закон монтажу композиції – зображення набуває вигляду «дурної нескінченності», що робить сприйняття нестерпним. Режисер прагне охопити все, що знає про свого героя, і в підсумку отримуємо опус, розтягнений на 15 (!) кінорозділів, кожен з яких ви-

дає себе за значущий. Але жодний інвентарний опис не наблизить до суті явища.

Погіршує становище й настійлива тавтологія візуального і звукового, причому у вкрай архаїчному варіанті. В кадрі з'являється світлина, підписана як в родинному альбомі. До неї додається дикторський коментар, що, своєю чергою, з'являється на екрані як текст, дубльований закадровим голосом. А інколи все виглядає зовсім неохайно: на екрані бачимо один «важливий» текст, а його бадьоро накриває зовсім інший дикторський. Тож втратити, якому з двох меседжів віддати перевагу, проблемно.

Та в певний момент приходиться розуміння: перед нами новий жанровий кентавр – відеобуклет. І як такий – зроблений сумлінно. Однак буклет – цілком конкретний спосіб подачі матеріалу, геть нетворчий, бо констатуючий. Він не передбачає пошуку, кінодослідження, адже працює з готовими висновками, усталеними судженнями. Не має буклет у своєму арсеналі й складних формул та інструментів аналізу, а саме це здатне породити нове бачення, забезпечити глибину проникнення в тему, повноту осягнення героя фільму. А під новим баченням я маю на увазі своє, авторське, але сутнісне й самобутнє розуміння. Тож по черговим переліком дат, подій і вистав у біографії керманіча «Сузір'я» цього не отримаєш, а супровідні величальні наративи не «чіпляють» думку й уяву глядачів, втомлених від загальників. Буклет – він і є буклет. А вже життя у форматі кінобуклету – «немає повісті сумнішої на світі»... Однак у справжню халепу автори стрічки втрапляють, коли беруться розвивати аргументи на користь улюбленої думки: Кужельний – лицар духу. (В плутаних термінах Олександра Панкова – лицар аристократизму духу.) Тоді й з'ясовується: він глумачить аристократизм довільно і спрощено.

Було бажання якимось особливим чином «ошляхетити» образ головного героя стрічки, та приціл мистецької гвинтівки виявився збитим, і смислова «куля» полетіла в «молоко». Якщо ж автори «Лицаря» прагнули підкреслити в особі Олексія Кужельного етос служіння, так незграбно ускладнювати собі завдання було не варто.

І вже зовсім прикро, коли стрічка проходить повз матеріал, на якому розмова про людський аристократизм могла б відбутися. Маю на увазі спектакль О. Кужельного «Сад божественних пісень» за творами Григорія Сковороди – як і всю особистість мандрівного філософа. Бо хто ж у нас першоелемент аристократизму, як не Григорій Савич? Проте й цей шанс був втрачений. Спочатку розділ про виставу недоречно назвали «Крутий старт», а далі в ній ішлося про все підряд – творчу групу, виконавців і акомпаніатора, сценографічне вирішення й ідею спектаклю, «храм душі». Та навіть спроби наблизитись до осердя теми – «аристократизму духу» героя стрічки – глядач не дочекався. А жаль.

В той же час, смисловий хід фільму вихолощувався ще й тому, що її автори вважали: домінанту в особі засновника «Сузір'я» вони вже знайшли – й не прагнули інших можливостей. А оптика розгляду була хибною. Як наслідок, стрічка, приміром, захоплено розповідає й показує мега-шоу на Хрещатику в Києві, задум і режисура якого волали до інтер-

претаторів творчості Олексія Кужельного. Чому він взявся ставити дійство привселюдного пошиття найбільшого в світі жовто-блакитного смокінга модельєром Михайлом Вороніним задля встановлення рекорду книги Гіннеса? Чому його бентежила можливість відтворити всі етапи створення костюму-велетня? Чому, працюючи з цим матеріалом, в режисера стрічки не виникла думка, що Олексій Кужельний – цеховик за духом, майстер? А не «лицар аристократизму»... Бо кужелина, коли хто не знає, – прядиво чи вовна, намотана на кілок. Чому б не припустити, що серед давніх предків ювіляра були ремісники, умільці, майстри? Кужельний – киянин, менталітет жителя середмістя в нього вроджений. А історичною рисою нашої столиці є, зокрема, її приналежність до центрів магдебурзького права, що формувало суверенну систему життя виробничих цехів і ремісників. Магдебурзьке право захищало цеховиків від тиску держави й сваволі феодалів, сприяло розвитку ремесел і торгівлі, європеїзувало міський устрій, формувало фахову гідність і самоврядність виробників товарів і послуг. До чого ведуть? Олексій Кужельний, 35 років тому запалившись ідеєю власної театральної справи, в її основу поклав принцип ангажементу – найму артистів для участі в проєктах на умовах контракту. Та й назвав свій театр – майстернею (нині вже – академічною). На символічній світліні театральної родини «Сузір'я» – 276 (!) акторів, що грали на його кону. Не трупа – братство вільних митців! Невипадково магдебурзьке право Кужельного – на задрість плідне. А в режисера «Лицаря» відсутня предметна концепція щодо свого героя – і очі не бачать фактів. Скажімо, фільм розповідає про те, що Олексій Павлович марить і збирає дзвіночки і дзвони, що полегшує друзям вибір йому подарунків. А як майстер може не віддати належне іншим майстрам, що виготовляють диво власними руками? Або Кужельний каже про свій ідеал театру: «найкраще було б все життя грати одну виставу. В Парижі є Театр Йонеско, де весь час показують лише дві його п'єси – «Урок» і «Голомозу співачку». А перед театром – панно, де зображено п'ять поколінь акторів, що протягом 60 років грали тільки ці твори. Та це невимовно цікаво, і вони зберігають гостру актуальність». Проте автори фільму не чують цього послуху Майстра, бо зайняті іншим – тим, чого їм здобути несила. І ради на це немає.

P.S. Публіка все ще дивується, що не існує тотожних відбитків пальців. Але ж немає й двох однакових людей. Мільярди індивідуальностей – Природа невичерпна! А вже людських спрямувань – не злічити. І в кожній своїй пристрасті особа неповторна і особливо людяна, бо кожна окрема душа відгукується на заповітне. Захоплення ж тим і цінні, що щирі.

В цілому ж люди – немов церковні дзвони. Їй бувають такі ж різні: дрібні, з високим, частим дзенькотом, середні – занепокоєні, невгамовні, і велети – з густим і протяжним, стійким гулом. Те ж і на людських теренах: головне – тримати власну тему, свій тон, зберігаючи чистоту ладу. І тоді людину неодмінно почують – на землі, а може, й на вічних, ще й дотепер не так легко досяжних небесах.